TARPUKARIO LIETUVOS PERIODIKA: AR RUSIŠKA SPAUDA LYGU RUSŲ SPAUDA?

Kristina Sakalavičiūtė

Tiesą sakant, šį spontaniškai gimusį komentarą, netikėtai virtusį ilgoku straipsniu, vargu ar tinka vadinti *pro et contra*: kaskart, išvydus tekstą apie Lietuvos rusus, galima tik pasidžiaugti, jog dar vienas autorius ryžosi imtis šios gana komplikuotos tyrimų srities. Kaip sudėtinga surikiuoti periodikoje bei archyvuose išbarstytus duomenis apie rusakalbius prieškario Lietuvos gyventojus, turbūt geriausiai supras tie, kurie patys mėgino imtis šio darbo. Be to, kalbant apie lietuvių santykį su rusais ir rusų kultūra, nelengva būti vien tik bešališku mokslininku: skaudžios netarpiškos istorinės patirtys, norime to ar ne, iki šiol prasiskverbia ir į mūsų įžvalgas, ir į išankstines nuostatas. Todėl žvilgsnis į Mingailės Jurkutės straipsnį „Rusai Lietuvos Respublikoje (1918–1940)“ (*NŽ-A*, 2007, Nr. 7, p. 313–319) reiškia ne tiek intenciją paprieštarauti, kiek pasiūlymus išplėtoti kai kuriuos iki šiol beveik neaptartus aspektus, patikslinti kai kuriuos terminus, pagaliau – pasitikrinti, kiek vaisingas istorikų bei literatų bendradarbiavimas.

Pastarasis punktas, regis, ypač aktualus kalbant apie prieškario Baltijos šalių rusišką periodiką. Bene pirmasis apie ją prabilo Leonas Gudaitis, gana nuodugniai tyrinėjęs Kaune leistą dienraštį *Эхо* (*Наше эхо*). Didelį darbą prikeliant iš užmaršties rusiškus leidinius yra nuveikęs spaudos tyrinėtojas Pavelas Lavrinecas. Beje, jis vienas iš nedaugelio, mėginęs atskirti Lietuvoje rašytą „rusų literatūrą“ nuo „rusakalbės literatūros“[1]. Vertingų žinių apie Pabaltijo spaudą galima rasti Latvijos mokslininkų, pavyzdžiui, Jurijaus Abyzovo knygose ir straipsniuose apie dienraštį *Сегодня* ir kt. Paskaitę spaudos istorikų studijas, pamatytume, jog tik iš pirmo žvilgsnio „rusų spauda“ visiškai sutampa su „rusiška“. Deja, šios skirties niuansai kol kas menkai įsisąmoninti kitų sričių specialistų: ko gero, ir Jurkutė bus laikiusis prielaidos, kad Baltijos šalių rusiška spauda atstovavusi čia atsidūrusių rusų lūkesčius ir požiūrius. Iš tiesų taip turėtų būti teoriškai, tačiau praktiškai situacija buvo kur kas painesnė, ir vienodai traktuoti rusų pozicijas, išdėstytas bažnytinėje stačiatikių spaudoje, su *Эхо* arba *Сегодня* skelbtomis idėjomis galbūt nėra visiškai tinkama. Tačiau prieš aptariant tokių abejonių priežastis, pirmiausia verta stabtelti prie „Pabaltijo“ termino.

„PABALTIJO“ TERMINAS IR RUSIŠKOS SPAUDOS GEOGRAFINĖS RIBOS

Straipsnio autorė spėja, jog jis nurodė Baltijos šalyse atsidūrusių rusų emigrantų imperialistines nuotaikas. Žvelgiant iš literato perspektyvos, su tokia nuomone besąlygiškai sutikti nesinorėtų. Sklaidant senąją spaudą ir prieškariui skirtas studijas, į akis krinta bent keletas kitaip mąstyti verčiančių momentų.

Pirma, „Baltijos šalių“ ir „Pabaltijo“ terminus galima aptikti ne tik rusiškoje spaudoje: juos mielai vartojo ir lietuviai, ir latviai, ir estai. Išsivadavusios iš Rusijos imperijos Baltijos šalys bent jau oficialiai stengėsi deklaruoti savo vienybę – nepaisant visokių nesusipratimų ir net konfliktų, spaudoje nemažai kalbėta apie Lietuvos, Latvijos ir Estijos sąjungos perspektyvą. Bene pirmasis apie Baltijos šalių sąjungą dar 1917 m. prabilo Jonas Šliūpas. Po karo jo idėjos nebuvo pamirštos, buvo rengiami Baltijos šalių kongresai, o ten išdėstytos mintys nuosekliai atsispindėjo ir baltų nacionalinėje, ir rusiškoje periodikoje. Pabrėžtina, jog pranešimus apie Baltijos šalių sąjungą, politinį ir kultūrinį bendradarbiavimą į rusišką spaudą rašė ne tiek rusų korespondentai, kiek patys latviai ir lietuviai. Pavyzdžiui, Rygoje įvykus pirmajam trijų Baltijos tautų kongresui, *Сегодня* vedamąjį parašė oficialus asmuo – Paulis Berzinis, prisistatęs estų-latvių-lietuvių bendradarbiavimo biuro sekretoriumi[2]. Baltijos šalių nepriklausomybės

[1] Павел Лавринец, „Русская литература Литвы в 1918–1940 г. г.: объем понятия“, in: *Русские в Литве (1918–1940)*: *Определение проблемы*, Каунас: VDU leidykla, 2001, p. 62–77. Toliau kalbant apie rusiškai, bet nebūtinai rusų parašytą literatūrą, bus vartojama sąvoka „rusiška“, apie rusiškai kalbančius Lietuvos gyventojus, nebūtinai rusus, – sąvoka „rusakalbiai“ (*aut. past.*).

[2] Пауль Берзинь, „Идея Балтийского союза должна быть укреплена: Сегодня открывается первый конгресс трех балтийских народов“, in: *Сегодня*, 1935, Nr. 177, p. 1.

dešimtmečio proga Liudas Gira ne tik pasidžiaugė jaunų valstybių pasiekimais, bet ir žurnale *Балтийский альманах* paragino Pabaltijo šalis skirti didesnį dėmesį kultūriniam bendradarbiavimui[3]. Noriai apie Baltijos šalių sąjungą ir vieningą regioną kalbėjo ne tik oficialieji sluoksniai. Anaiptol ne valdančiųjų tautininkų bičiulis Ignas Skrupskelis po II Baltijos šalių kongreso Kaune paskelbė straipsnį „Kultūrinė Pabaltijo tautų orientacija“, kur pabrėžė būtinybę turėti bendrą kultūros politikos kryptį, o pasipriešinimą rusų kultūrai įvardija kaip esminį bruožą, vienijantį Pabaltijo valstybių kultūras[4]. Pabaltijo sąjungos idėja itin imponavo Paryžiuje rezidavusiam Lietuvos diplomatui Oskarui Milašiui. Šiaip ar taip, nemaža dalis Lietuvos, Latvijos ir Estijos politikų bei inteligentų įsivaizdavo Baltijos šalis kaip vieningą regioną, ir rusiška spauda, vartodama „Pribaltikos“ terminą, veikiau tik prisitaikė prie vietinių nuotaikų. Paantraštė, nurodanti, jog laikraštis skirtas Pabaltijui, kažin ar liudijo imperialistinius rusakalbių gyventojų kėslus.

Antra, žiūrint grynai formaliai, vadintis viso Pabaltijo laikraščiu nebuvo tuščios *Сегодня* pretenzijos. Tai buvo keliolikos, o atskirais atvejais – ir keliasdešimties puslapių dienraštis, kasdien leistas dviem – rytine ir vakarine – laidomis, gausiai išmargintomis nuotraukomis, jame bendradarbiavo ne tik autoritetingi po visą Europą išsibarstę rusų emigrantai, bet ir garsūs Baltijos šalių kultūros veikėjai. Leidinys buvo taip sumaniai tvarkomas, kad nukonkuravo kitus rusų kalba leistus laikraščius ne tik Latvijoje ir Lietuvoje, bet ir Estijoje, Suomijoje, Lenkijoje. Jo prisibijojo net didžiausi Prancūzijoje įsikūrę leidėjai: juk *Сегодня* XX a. trečio dešimtmečio viduryje ėjo 40 000 tiražu, o tai prilygo stambiausių rusiškų Paryžiaus dienraščių – *Последние новости* ir *Возрождение* – tiražams kartu sudėjus. Solidūs honorarai, įspūdingas bendradarbių skaičius (jubiliejiniame numeryje, skirtame *Сегодня* dešimtmečiui, suskaičiuojami 137 autoriai!) leido dienraščiui operatyviai fiksuoti svarbiausias viso regiono aktualijas. Laikraštyje neblogai atsispindėjo ir Lietuvos gyvenimas: politinės peripetijos, vadinamosios Vilniaus bylos eiga, ūkio ir komercijos naujienos, teatro premjerų recenzijos, palyginti reguliariai pasirodydavo lietuvių literatūros bei spaudos apžvalgos, proginiai straipsniai apie žinomus Lietuvos žmones (Maironį, Vydūną, Aleksandrą Jakštą-Dambrauską, Mykolą Römerį, Antaną Smetoną ir kt.). Atskirais atvejais, pavyzdžiui, Vasario 16-osios proga, išeidavo grynai „lietuviškas“ numeris, kur spausdintos aukščiausių Lietuvos valstybės pareigūnų nuotraukos bei kalbos, lietuvių literatūros vertimai, įvairios apžvalgos, atspindinčios Lietuvos pasiekimus ir pan. Tuo, jog *Сегодня* nušviestų Lietuvos gyvenimą, rūpinosi ir patys lietuviai – dienraščio skiltyse galima aptikti nemenką pluoštą Vytauto Bičiūno, Liudo Giros, Fausto Kiršos ir kt. kultūros veikėjų rašinių. Lygiai taip pat pasirodydavo atskiri „latviški“ ir „estiški“ numeriai ir pan. Kitaip tariant, *Сегодня* įgyvendino savo užmojį – tai iš tikrųjų buvo Pabaltijo laikraštis, kuris, greta Lietuvoje ėjusių periodinių leidinių, visai neblogai atliepė rusiškai kalbančių (ir ne tik) Lietuvos gyventojų nuotaikas. Tad ar reikėtų stebėtis, jog Lietuvoje jis turėjo gausų skaitytojų ir prenumeratorių būrį? Sekdami *Сегодня* linija, panašią poziciją – būti ne emigrantų, o visų rusiškai kalbančių ir suprantančių Lietuvos gyventojų viešąja erdve – deklaravo Arkadijaus Buchovo *Эхо* ir Eugenijaus Škliaro *Балтийский альманах*. Ne tik deklaravo, bet ir nuosekliai tokių nuostatų laikėsi.

Žinoma, čia kyla klausimas: kodėl bent jau dalis rusiškos periodikos taip atkakliai stengėsi atsiriboti nuo rusų emigrantų spaudos, užuot stengusis suvienyti rusų bendruomenę? Kodėl jie su tokiu užsispyrimu demonstravo savo prielankumą latviams ir lietuviams – ir, savo ruožtu, kodėl lietuviai, latviai ir estai taip noriai bendradarbiavo rusiškoje Pabaltijo spaudoje? Jurkutės manymu, mėginimą šlietis prie Baltijos valstybių nulėmė revoliucijos ir karo metais prarasti orientyrai: emigrantų nepasitenkinimas imperine praeitimi ir nepriimtina bolševikinės Rusijos nūdiena. Tačiau žvelgiant iš literato perspektyvos, atsakymai vėlgi būtų kiek kitokie. Tik šįkart tektų atsigręžti nebe į laikraščio apimtis, o į jo leidėjų veiklos sąlygas, tikslus ir idėjines nuostatas.

APIE KAI KURIAS RUSIŠKOS PABALTIJO SPAUDOS LOJALUMO PRIEŽASTIS

Istorikai galėtų pateikti ne vieną argumentą, kodėl buvę Rusijos imerijos gyventojai turėjo daugiau priežasčių ilgėtis senosios valstybės, negu entuziastingai sutikti naujų Baltijos šalių užgimimą. Visą gyvenimą formuota imperinė savimonė buvo tokia gaji, kad kalbėti apie rusų lojalumą jaunai Lietuvos valstybei mažų mažiausiai komplikuota. Ir vis dėlto, tarpukariu tautinėms mažumoms būta paskatų ne vien minėti buvusią imperinę galybę, bet ir justi palankius jausmus ką tik susikūrusioms Baltijos šalims. Retai kuris rusakalbis Lietuvos gyventojas ryžosi viešai rodyti atvirą priešiškumą lietuviams, kita vertus, ne dažnam pavykdavo įtikinti save, kad nepriklausoma Lietuvos valstybė – tai geriausia, kas galėjo nutikti jo gyvenime. Regis, rusakalbių gyventojų nostalgija imperinei praeičiai bei jų

[3] Людас Гира, „Культурное сотрудничество Балтийских стран“, in: *Балтийский альманах*, 1929, Nr. 2, p. 42–44.

[4] Ignas Skrupskelis, „Kultūrinė Pabaltijo tautų orientacija“, in: *XX amžius*, 1936, Nr. 84, p. 3.

lojalumas Baltijos šalims buvo sumišęs įvairiomis proporcijomis, ir tai atsispindėjo rusiškoje spaudoje[5]. Kaip ir lietuviška periodika nebuvo vienalytė (katalikiška spauda ir komunistų laikraštukai, fašistuojantys žurnalai ir ūkininkams skirti kalendoriai), taip ir Baltijos šalyje leista rusiška spauda atstovavo įvairiausias idėjas ir nevienodus tautinių mažumų interesus; kaip tik dėl to vienur imperinė savimonė atsispindėjo akivaizdžiau, o kitur buvo vos nujaučiama. Kadangi lietuvių mokslininkai dažniau analizuoja rusų nelojalumo pavyzdžius, šįkart dėl pusiausvyros norėtųsi pažvelgti į galimas kai kurių rusakalbių Pabaltijo gyventojų ir jų spaudinių lojalumo priežastis.

Pradėtina nuo pastabos, kad Baltijos šalys rusakalbiams gyventojams ir rusų emigrantams sudarė itin palankias sąlygas veikti, ypač iki kol jose įsitvirtino diktatūros. Nors Jurkutė, rendamasi Mstislavo Dobužinskio pavyzdžiu, teigia, jog Rusijos inteligentija bet kur Europoje turėjo vienodai geras sąlygas dirbti, vis dėlto toks teiginys prašosi patikslinimų. Europinio garso mokslininkai, mąstytojai ir menininkai, kaip antai Levas Karsavinas, Vosylius Sezemanas, Aleksandras Benua, Ivanas Buninas ir pan., ko gero, nebūtų pražuvę jokiame Europos krašte. Tačiau tai buvo išskirtinės, dažniausiai kosmopolitinių pažiūrų asmenybės. Tuo tarpu daug gausesnis inteligentijos sluoksnis, ant kurio pečių laikėsi spauda, kultūrinio gyvenimo organizavimas ir su tautinės tapatybės išsaugojimu susiję kasdieniai darbai, anaiptol ne visose šalyse jautėsi vienodai gerai.

Tuo nesunku įsitikinti net paviršutiniškai palyginus Baltijos šalyse gyvenusių tautinių mažumų padėtį su rusakalbių gyventojų statusu kaimyninėse šalyse. Antai Tautų lygą pasiekdavo sąlygiškai mažai nusiskundimų Baltijos šalimis – kurį laiką oficialūs Ženevos pareigūnai netgi tvirtino, jog tai humaniškiausios ir tolerantiškiausios emigrantams šalys[6]. O štai skundai, esą Lenkijoje absoliučiai nepaisoma tautinių mažumų teisių, plaukte plaukė. Tačiau užuot pagerinę kitataučių padėtį, lenkai, neapsikentę priekaištų, iš viso nutraukė bendradarbiavimą su tarptautinėmis organizacijomis, gynusiomis tautines mažumas[7]. Suomijoje priešiškumas emigrantams buvo toks didelis, kad jie bijojo ne tik reikšti politines pažiūras ar kelti ekonomines pretenzijas, bet ir afišuoti savo kultūrinį gyvenimą: „Suomijoje „ruskiams“ [*рюсся* – neigiamos konotacijos žodis, kuriuo Suomijoje vadinti rusų emigrantai, – *K. S.*] atmosfera buvo tokia priešiška, kad veikti tekdavo kone slapta nuo plačiosios visuomenės, vengiant bet kokių atgarsių“[8]. Beje, kilus nacionalizmo bangai, baltai buvo raginami būtent iš suomių mokytis neapykantos rusams[9].

Visiškai kitokia situacija susiklostė, pavyzdžiui, Rygoje. Net jeigu šiandienos žvilgsniu tautinių mažumų gyvenimo sąlygos ir čia nebuvo idealios, tai anuomet pasireikšdavęs priešiškumas rusakalbiams gyventojams vis dėlto laikytinas veikiau išimtimi. Rygoje rusų kultūra klestėjo, nepatirdama kokių suvaržymų (veikė rusų teatras, buvo rengiami poezijos vakarai, vyko koncertai ir t. t.). Abyzovo duomenimis, per nepriklausomybės dvidešimtmetį Latvijoje buvo išleista daugiau negu 80 pavadinimų įvairių periodinių leidinių rusų kalba[10]. Literatūros rusiškai taip pat buvo spausdinama daug ir be didesnės atrankos. Todėl netrukus susirūpinta ne jos stoka, o tuo, kad rusiškų knygų rinką visoje Europoje (!) užplūsta Rygoje leista geltonoji literatūra, kaip anuomet sakyta – „latiniai tomeliai“ (*„латовые“ томики*)[11]. Maža to, rusiškai rašę autoriai nepraleisdavo progos pabrėžti, jog latviai yra gerai susipažinę su rusų literatūra, puikiai verčia rusų autorius į latvių kalbą ir rodo visokeriopą dėmesį Latvijos rusų kultūriniam gyvenimui[12].

Tiesa, ne visų rusakalbių gyventojų ekonominė padėtis Baltijos šalyse buvo gera: pavyzdžiui, organizacijos Rusų emigrantų susivienijimas (*Объединение русских эмигрантов в Литве*) atstovas skundėsi, kad Lietuvoje gyvena 8000 pabėgėlių iš bolševikinės Rusijos, daugiau negu pusė jų dirba žemės ūkyje ir kasdien srebia tik varganą „bulbienę“ (originale šis žodis įrašytas lietuviškai), kartu priekaištavo prakutusiems rusų inteligentams, gavusiems geras tarnybas Lietuvos miestuose, esą jie turėtų daugiau padėti savo skurstantiems tautiečiams[13]. Straipsnio autorius, nusivylęs nepakankama materialine emigrantų gerove (ir, beje, nė žodeliu neužsiminęs apie kokius nors kultūrinės veiklos draudimus), ragino Lietuvoje apsistojusius pabėgėlius kraustytis į Braziliją ir Prancūziją, kur esą uždarbis daug didesnis ir gyvenimas lengvesnis. Tiesą sakant, tai buvo iliuzija, kurią galima nusakyti posakiu „gera ten, kur mūsų nėra“.

[5] Žr. Илан Полоцк, „В дождь под деревом: Русские в Латвии – история, судьба, будущее“, in: *Новый журнал*, New York, 2004, Nr. 235, p. 199–215.

[6] Димитрий Левицкий, „О положении русских в независимой Латвии“, in: *Новый журнал*, New York, 1980, Nr. 141, p. 221.

[7] М. Илов, „Русские в Польше (1919–1939 гг.)“, in: *Новый журнал*, New York, 1990, Nr. 179, p. 256.

[8] П. Невалайнен, *Изгои: Российские беженцы в Финляндии (1917–1939)*, Санкт-Петербург: Издательство „Журнал Нева“, 2003, p. 297.

[9] Димитрий Левицкий, *op. cit.*, p. 224.

[10] Юрий Абызов, „20 лет русской печати в независимой Латвии“, in: *Русские в Латвии: история и современность*, Рига, 1997, вып. 2, p. 3–33.

[11] П., „Русская культура в Латвии“, in: *Числа*, Париж, 1930, кн. 1, p. 269.

[12] *Ibid.*, p. 270. Kiti pavyzdžiai: В. Т., „Русская литература в Латвии“, in: *Русские в Латвии*, (Сборник „Дня Русской культуры“), d. 2, Рига, 1934, p. 110–112.

[13] Н. С., „Русские эмигранты Литвы“, in: *Наше эхо*, 1929, Nr. 234, p. 2.

Šiaip ar taip, Lietuvoje rusiškai leista spauda, ko gero, buvo gana silpna ne todėl, kad ekonominės gyvenimo sąlygos arba tautinių mažumų teises užtikrinantys įstatymai būtų daug prastesni negu Latvijoje ar kitose emigrantų „svajonių šalyse“. Labiau tikėtina, jog tokia padėtis susiklostė todėl, jog rusiškai rašančių žurnalistų būta per mažai, o Baltijos regionas pernelyg ankštas, kad jame galėtų išsitekti keletas tokios apimties ir lygio leidinių kaip *Сегодня*. Daugeliui tokių Lietuvoje gyvenusių žurnalistų atrodė paprasčiau persikelti į Rygą arba siųsti ten savo rašinius ir taip neblogai užsidirbti, negu kurti nuosavą leidinį ir pradėti žiaurią konkurencinę kovą už būvį, kurią laimėti beveik nebuvo galimybių – tą liudija ne vieno leidinio, tarp jų ir *Эхо*, prijungimas prie *Сегодня* „koncerno“. Taigi geros veiklos sąlygos buvo svari priežastis rusakalbiams Pabaltijo inteligentams justi ne vien apsimestinį lojalumą Baltijos valstybių valdžiai ir jų gyventojams.

Tačiau grįžkime prie fakto, jog didžioji dalis Baltijos šalyse atsidūrusių rusų emigrantų gyveno vargingai. Minėto Rusų emigrantų susivienijimo atstovas guodėsi, jog trūksta lėšų net pašto ženklams, ir organizacijoje dirbantys savanoriai, norėdami išsiųsti laiškus Tautų lygai, turi tai daryti už savo pinigus[14]. Kitaip sakant, emigrantų bendruomenės pajamos buvo tokios varganos, kad apie nuosavus leidinius jie galėjo tik pasvajoti. Tai kaipgi buvo sukurtas toks galingas Pabaltijo rusiškos spaudos tinklas? Ko gero, čia nemažai aiškumo suteiktų išsamesnės žinios apie periodinių leidinių įsteigėjus, savininkus bei redaktorius.

O surinkus tas žinias pasitvirtina, kad įtakingiausius rusiškus laikraščius ar žurnalus savo rankose tvirtai laikė ne rusai, o žydų kilmės žmonės, ne vienas iš jų gimęs, augęs ir mokslus pradėjęs Pabaltijo kraštuose arba kokia nors dingstimi atsikėlęs čia iš kitų buvusios Rusijos imperijos pakraščių, daugiausia Ukrainos. Dauguma redakcijoje įsitvirtinusių Pabaltijo žydų buvo niekaip nesusiję su kasdiene rusų emigrantų buitimi, mokėjo ne vien rusų, o ir latvių, lietuvių, vokiečių kalbas, puikiai žinojo vietinių gyventiojų rūpesčius ir poreikius. Kaip tik žydiškas matmuo paaiškina, kodėl ne visą rusišką Pabaltijo spaudą yra tikslu vadinti rusų spauda. Antai Rusijos mokslininkė Jelena Trubilova, išanalizavusi Latvijoje leistos rusiškos periodikos bruožus, galiausiai patikslina, kad *Сегодня* vis dėlto buvęs ne rusų, o „rusų-žydų inteligentijos laikraštis“ ir jam netinka kriterijai, paprastai taikomi rusų emigrantų spaudai[15]. Tai subtilus, tačiau ir principinis skirtumas, kuris leidžia kvestionuoti ne tik „grynosios“ emigrantų spaudos, bet ir stačiatikių religinės periodikos rikiavimą į vieną gretą su *Сегодня* arba *Эхо*. Rusakalbių žydų kultūra pasaulyje jau yra tapusi atskira tyrimų sritimi, o pas mus šia kryptimi žengti dar tik pirmieji žingsniai.

Norint suprasti, kokią svarbią vietą Pabaltijo rusiškos spaudos istorijoje užėmė žydiškas matmuo, vėl reikėtų atsigręžti į *Сегодня*. Anot Abyzovo, jau pats šio dienraščio egzistavimo faktas sąlygojo, kokia bus bet kurio kito rusiško Latvijos leidinio politika, koks pasisekimas ar nesėkmės jo lauks, ar jis bankrutuos tuoj pat, ar žlugimas užsitęs ilgėliau[16]. Tai pasakytina ne tik apie Latvijos spaudą – rusiški Lietuvos dienraščiai, tikėdamiesi sėkmės, tiesiogiai perimdavo pirmtako iš Rygos modelį, struktūrą ir strategiją, o jų steigėjai (Buchovas, Škliaras) buvo ir *Сегодня* bendradarbiai.

Patį *Сегодня* įkūrė Liepojoje gimęs Jakovas Bramsas ir iš Pskovo gubernijos kilęs Nikolajus Kozyrevas-Berežanskis. Pastarajam 1921 m. pasitraukus iš redakcijos, vyriausiuoju redaktoriumi tapo Tauragėje gimęs Maksimas Ganfmanas. Jis, baigęs Šiaulių gimnaziją, Peterburgo ir Kazanės universitetus bei įgijęs juridinį išsilavinimą, apsigyveno Rygoje, ir būtent jo dėka dienraštis pasiekė neregėtą populiarumą. Vadovaujamus postus taip pat užėmė Borisas Charitonas, Michailas Milrudas, Izraelis Teitelbaumas ir kt. Nors *Сегодня* redakcijoje dirbo rusai, keletas latvių ir lenkas, tačiau daugumą nuolatinių žurnalistų taip pat buvo žydų kilmės[17]. Žydų kilmės buvo ir Borisas Orečkinas, nuo 1930 m. komandiruotas į Lietuvą kaip nuolatinis korespondentas. Beje, specialiojo reporterio karjera jam brangiai kainavo – nespėjęs pasitraukti į Vakarus, Orečkinas 1943 m. buvo sušaudytas Kauno žydų gete. Tik emigracija į JAV nuo panašios lemties išgelbėjo Bramsą ir *Сегодня* leidėją, iš Baltstogės kilusį Borisą Poliaką.

Tačiau *Сегодня* toli gražu nebuvo vien žydų laikraštis (nors prieš Antrąjį pasaulinį karą, kilus nacionalizmo bangai, tokių kaltinimų pasitaikydavo). Jis skelbėsi esąs latvių bei visų rusakalbių Pabaltijo gyventojų leidinys ir apdairiai stengėsi atspindėti įvairiausias nuomones. Dažnai vienas greta kito buvo spausdinama keletas tekstų, kurių autoriai vienu klausimu užimdavo priešingas pozicijas. Kartu, vertinant laikraštyje išdėstytas mintis, ne mažiau svarbu atkreipti dėmesį į autorių – juk rašyti galėjo bet kas, gyvenantis Europoje ir mokantis rusų kalbą, ir toli gražu ne dažniausiai – rusų emigrantas.

Objektyvumo ir pliuralizmo kriterijai, pastangos vengti bet kokio tendencingumo reiškė ne tiek slaptus politinius leidėjų kėslus, kiek ypač sėkmingą komercinį

[14] Н. С., „Русские эмигранты Литвы“, in: *Наше эхо*, 1929, Nr. 234, p. 2.

[15] Елена Трубилова, „Русские периодические издания в Латвии. Газета *Сегодня*“, in: *Литература русского зарубежья 1920–1940*, Москва: ИМЛИ РАН, 2004, p. 326.

[16] Юрий Абызов, *op. cit.*, p. 3.

[17] Plačiau apie redakcijos sudėtį žr. Юрий Абызов, „Рижская газета *Сегодня* – кто ее делал, кто в ней печатался и кто ее читал“, in: *Русское еврейство в зарубежье*, t. 2, Иерусалим, 1993, p. 221–239.

sprendimą. Laikraščio savininkai puikiai suprato, kad kryptingas politikavimas pelno neatneš, bet padidins riziką užsitraukti vietinės valdžios nemalonę ir gerokai praretins skirtingų pažiūrų skaitytojų gretas. Tuo tarpu užsibrėžusi tikslą parodyti nuomonių mozaiką, *Сегодня* redakcija pritraukė daugybę prenumeratorių, nes kiekvienas skaitytojas rasdavo laikraštyje ką nors sau artima. Be to, sukaupę kapitalą iš sumaniai tvarkomos reklamos bei skelbimų, *Сегодня* leidėjai nusprendė mokėti solidžius honorarus geriausiems emigracijoje atsidūrusiems literatams (Jurijui Aichenvaldui, Konstantinui Balmontui, Ivanui Buninui, Zinaidai Gippius, Vladimirui Nabokovui, Teffi ir kt.). Investicija buvo itin sėkminga: ėmus dažnai publikuoti aukšto meninio lygio literatūros kūrinius, prenumeratorių skaičius padvigubėjo. Ne veltui redaktoriaus Milrudo susirašinėjimas su *Сегодня* bendradarbiavusiais autoriais kai kurių tyrėjų laikomas įstabiu diplomatijos ir takto pavyzdžiu. Panašiai *Сегодня* redakcija bendradarbiavo ir su kitų sričių atstovais: antai savo prognozes ir apžvalgas dienraščiui pateikdavo žinomas Rygos ekonomistas Veniaminas Zivas. Kitaip tariant, *Сегодня* leidėjai, užuot vėlęsi į konfliktus ir pasirinkę vieną politinę liniją, rinkosi kitus prioritetus: ramų darbą ir gerą uždarbį, savo sąjungininkais paversdami rašytojus, verslininkus, vietinę valdžią, visų tautybių ir įvairių politinių pažiūrų skaitytojus. Žinoma, leidėjams kartkartėmis iškildavo sunkumų, ir tuomet prireikdavo lėšų, išminties, pažinčių ir Bramso žinių, jaunystės metais įgytų universitete studijuojant psichologiją, tačiau *Сегодня* padėtis daugeliu atžvilgių vis tiek buvo geresnė negu aiškiai politiškai angažuotų emigrantų leidinių. Štai tokiame kontekste jau galima svarstyti, kiek rusiškų dienraščių žydų kilmės vietiniams leidėjams bei redaktoriams galėjo rūpėti suvienyti rusų emigrantus, gyventi jų problemomis, remti jų pretenzijas ir pasiaukojamai grumtis už jų interesus.

Tuos pačius klausimus galima kelti kalbant apie Kaune leistąjį *Эхо*, nes jis daugmaž atitiko *Сегодня* modelį, kad ir daug kartų sumažintą. Tiesa, vėtytas ir mėtytas, iš Ufos kilęs Arkadijus Buchovas prisistatė Lietuvoje kaip rusų tautybės stačiatikis, tačiau ignoruoti jo kolegų ir bendražygių Mordechajaus Kaplano arba Nikolajaus Radino žydišką kilmę būtų mažiausiai neapdairu. Kaip ir kolegos iš Latvijos, jie skelbėsi norį leisti laikraštį visiems rusakalbiams Lietuvos gyventojams. Anot Gudaičio, daugelis lietuvių inteligentų ne tik skaitė *Эхо*, bet ir laikė sektinu pavyzdžiu, koks turi būti objektyvus dienraštis. Ne vienas Lietuvos kultūros veikėjas yra jam rašęs, o štai Ona Pleirytė-Puidienė net pasiskelbė tapsianti nuolatine šio laikraščio bendradarbe, demonstratyviai išreikšdama savo nepritarimą politiškai angažuotai lietuvių spaudai[18]. Suprantama, skaitė dienraštį ir Lietuvos žydai: laikraštis *Idiše štime* net susikibo su *Эхо*, kai pastarasis nuviliojo dalį skaitytojų. Gudaitis neabejoja, jog įkvepianti Buchovo leidybinė veikla užkrėtė lietuvių spaudą ne viena poligrafine naujove, ką ir kalbėti apie tai, kad finansiškai taip „pajamingai vertėsi“, jog lietuviams beliko tik stebėtis ir mokytis. Ar tik ne *Эхо* palankumas Lietuvai, profesionalumas ir sąmoningas siekis nesivelti į rusų emigrantų problemas garantavo jo finansinę sėkmę? Šiaip ar taip, Buchovo leidinys susilaukė nemenkos lietuvių skaitytojų simpatijos, o pats leidėjas užmezgė draugiškus ryšius su žinomiausiais Lietuvos rašytojais ir žurnalistais, aktyviai dalyvavo kultūriniame Lietuvos gyvenime. Tokie jo kūriniai kaip Aleksandro Puškino „Eugenijaus Onegino“ parodija *Товарищ Онегин* (1921–1922)[19], vaizduojanti po pasaulį besiblaškantį ir nuolat į Kauną sugrįžtantį emigrantą iš Rusijos, įkvėpė kai kuriuos lietuvių autorius (pvz., Kazį Binkį) rašyti satyras; apskritai, Gudaičio nuomone, Buchovas ir jo dienraštis prisidėjo įtvirtinant naują feljetono sampratą lietuvių spaudoje.

Panašią situaciją išvystume pasklaidę ir kai kurią kitą Lietuvos rusišką periodiką, kad ir *Балтийский альманах*, kuris mažai kuo priminė, pavyzdžiui, Paryžiuje leistą rusų emigrantų kultūros savaitraštį *Россия и славянство*. Žydų kilmės rusiškai rašęs žurnalistas Škliaras, kurio šaknys – Zarasų krašte, blaškėsi „tarp trijų savivokos kraštinių“, tačiau lietuviško jo veiklos aspekto niekaip negalima pavadinti marginaliu ar atsitiktiniu[20]. Kai 1928 m. Škliaras Kaune atnaujino almanacho leidimą, jame centrinę vietą užėmė „Keturių vėjų“ avangardistinis sąjūdis, Vincas Krėvė, Balys Sruoga, Vydūnas, Maironis, Petras Vaičiūnas bei kiti iškilūs lietuvių literatūros ir teatro veikėjai. Vyresni Lietuvos rašytojai patys rašė almanachui, jaunesnieji tik puoselėjo viltis patekti į jo puslapius. Beje, čia vėl pažymėtina, kad almanachui daug lietuviškos medžiagos teikė ir lietuvių kūrinius į rusų kalbą vertė ne tik rusai, bet ir rusakalbiai žydai, pavyzdžiui, A. Šulmanis. Atskiri puošnūs, gausiai iliustruoti proginiai *Балтийский альманах* numeriai buvo skirti vadinamajai Vilniaus bylai, Lietuvos teisininkams, Lietuvos kariuomenei. Kitaip tariant, Škliaras ir jo kolegos leidėjai A. Riskinas bei inž. Garfieldsas tikrai nesiorientavo į rusų emigrantų auditoriją.

Kol kas galima apibendrinti, jog esama mažiausiai dviejų svarių priežasčių patikėti bent jau dalies tarpu-

[18] Leonas Gudaitis, „Arkadijaus Buchovo dienraštis“, in: *Kultūros barai*, 1983, Nr. 12, p. 57. Kitos žinios apie *Эхо* leidimo aplinkybes taip pat iš šio straipsnio.

[19] Šį Buchovo kūrinį bei jo bibliografiją Lavrinecas yra paskelbęs internetiniame *Балтийский архив* žurnale; žr. http://www.russianresources.lt/archive/Buhov/Buhov_0.html.

[20] Žr. Pavel Lavrinec, „Tarp trijų savivokos kraštinių: Eugenijaus Škliaro tapatumo konfigūracija“, in: *Darbai ir dienos*, 2003, t. 34, p. 191–211.

kario rusiškos spaudos lojalumu. Pirma, tautinės mažumos išties vertino palankias gyvenimo ir kultūrinės veiklos sąlygas Baltijos šalyse. Antra, rusiška spauda daugiausia priklausė iš Pabaltijo kilusiems žydams, kurie ne tiek rūpinosi rusų emigrantais, kiek traktavo leidybą kaip verslą – ir darė tai itin sėkmingai, rodydami profesionalios žurnalistikos pavyzdį, pritraukdami ne tik Baltijos, bet ir viso Rytų Europos regiono įvairių tautybių bei įsitikinimų skaitytojus.

Baltijos šalių rusiškos spaudos lojalumu „buržuazinei valdžiai" nė kiek neabejojo ir sovietai – jiems reokupavus Pabaltiją, visi rusiškų leidinių žurnalistai, kurių nenužudė naciai ir kurie nespėjo pasitraukti į Vakarus, nieko nelaukiant buvo sušaudyti arba neilgai trukus mirė sovietiniuose lageriuose kaip „tėvynės išdavikai"[21]. Netgi Buchovas, kuris dar 1927 m. grįžo į sovietinę Rusiją, deklaravo palankumą bolševikams ir siekė „tarybinio satyriko" titulo, 1937 m. buvo represuotas kaip „pavojingas nepatikimas elementas". Tarpukariu leistų rusiškų periodinių leidinių komplektai tuo tarpu atgulė specfondų lentynose kaip pavojingi tarybinei liaudžiai ir iki Sovietų Sąjungos žlugimo dingo iš tyrėjų akiračio.

BENDRADARBIAVIMO KRYPTYS

Nors savo straipsnyje Jurkutė skiria du lietuvių požiūrio į rusus lygmenis – oficialų valstybinį ir populiarųjį viešąjį, – tačiau šioje vietoje norėtųsi kiek didesnės diferenciacijos. Juo labiau kad apibrėždama pastarąjį, autorė daugiausia remiasi Telšiuose ėjusiu katalikišku „Žemaičių prieteliumi". Vis dėlto tarp teisės aktų ir pasvarstymų provincijos spaudoje įsiterpė ir Lietuvos inteligentija. Negalima pražiūrėti ir nuvertinti fakto, kad laikinojoje sostinėje Kaune ir kituose miestuose gyvenę lietuviai inteligentai ne tik sekė ir skaitė vietinę rusišką spaudą, ne tik rasdavo ten įkvepiančių dalykų, bet ir gana intensyviai patys joje reiškėsi. Bendradarbiavimo siekis parodo išsilavinusių lietuvių santykį su rusų kultūra ne menkiau negu atskirų autorių pasisakymai lietuviškoje spaudoje. Be to, labai abejotinas Jurkutės teiginys, esą „Jaunoji Lietuva", fašistuojančios studentų tautininkų korporacijos *Neo-Lithuania* leidinys, geriausiai atspindėjo lietuvių visuomenės požiūrį į tautines mažumas – kaip pastebi pati straipsnio autorė, kitų leidinių pozicija rusakalbių gyventojų atžvilgiu buvo nepalyginamai nuosaikesnė. Taigi užuot neigus bet kokį glaudesnį lietuvių ryšį su rusų kultūra, galbūt ateityje būtų įdomiau iš sociologijos pozicijų interpretuoti bendradarbiavimo reiškinį? Ypač žinant, jog pastangos užmegzti draugiškus kontaktus įsismelkė net į religinę stačiatikių spaudą. „Visuresantis" Gira leidinyje *Голос Литовской Православной Епархии*, atrodo, nesikuklindamas lietuvių vardu tarė sveikinimo žodį stačiatikiams[22] – kažin, ar galima įsivaizduoti, jog Lenkijos ar Suomijos rašytojų sąjungos pirmininkas būtų sugalvojęs žengti tokį žingsnį?

Kodėl lietuviai ir latviai taip noriai rašė į rusišką periodiką? Atsakymas gali būti dvejopas. Pirmiausia, žlugus Rusijos imperijai ir atsiradus poreikiui bendrai Baltijos šalių diskusijai, rusiška Baltijos regionio spauda savanoriškai prisiėmė tarpininkės vaidmenį. Juk Lietuvoje antroji kalba, kuria laisvai kalbėjo visa inteligentija, buvo lenkų, tuo tarpu Latvijoje ir Estijoje – vokiečių, Suomijoje – švedų. Anglų kalba anuomet dar neužėmė tokių pozicijų kaip šiandien – regis, pirmasis anglakalbis leidinys *The Baltic Review* (kuriame taip pat buvo spausdinami tekstai lietuvių, latvių ir estų kalbomis) pasirodė tik 1935 m. ir atliko daugiau turistų priviliojimo negu tarpusavio bendravimo funkciją. „Pagrindinė šio žurnalo idėja – tarnauti kurortų ir turizmo propagandai į Pabaltijo valstybes kaip savo kraštuose, taip ir užsienyje, ir, be to, skatinti keliautojus, – svetimų kraštų piliečius, lankyti mūsų kraštus, taisyti savo sveikatą mūsų saulėtame ir gražiame pajūry," – rašoma žurnalo „Įžangos žodyje"[23]. Vienintelė užsienio kalba, kurią vienodai gerai suprato bei mokėjo visų Baltijos šalių piliečiai, kaip tik ir buvo rusų kalba. Todėl nieko stebėtina, kad *Сегодня* dešimtmečio proga čia straipsnius bei šventines prakalbas skelbė ne tik žinomiausi Baltijos šalių žurnalistai, literatai, mokslininkai, kunigaikščiai ir generolai, ne tik Rygos meras, Lenkijos, Čekoslovakijos ir Vokietijos diplomatai, žydų bendruomenių atstovai, bet ir aukščiausio rango Latvijos, Estijos bei Lietuvos politikai. Apie reikšmingą rusiškos spaudos ir konkrečiai *Сегодня* vaidmenį suartinant Pabaltijo tautas lietuvių vardu pasisakė anuometinis Lietuvos ministras pirmininkas Juozas Tūbelis, Lietuvos pasiuntinys Latvijoje Bronius Dailidė, buvę ministrai pirmininkai Leonas Bistras bei Mykolas Sleževičius[24]. Dėsninga, jog Lietuvos rusiški leidiniai taip pat kėlė sau tikslą būti Baltijos šalis vienijančiu spaudos organu[25]. Antai Gira *Балтийский альманах* puslapiuose

[21] Plačiau apie rusakalbių Pabaltijo gyventojų represijas žr. Димитрий Левицкий, „Прибалтика и СССР в 1939–40", in: *Новый журнал*, New York, Nr. 140, p. 221–240.

[22] Bent jau taip tvirtina kai kurie Latvijos mokslininkai. Deja, operatyviai patikrinti nuorodas pasirodė nelengva, nes Lietuvos bibliotekose likę tik pavieniai *Голос Литовской Православной Епархии* numeriai – kažkodėl pilni šio leidinio komplektai išgabenti į archyvus, toliau nuo skaitytojų akių.

[23] *The Baltic Review*, 1935, Nr. 1, p. 2.

[24] Žr. *Сегодня*, 1929, Nr. 270, p. 4–5. Juozas Tūbelis savo straipsnelį „Значение печати в балтийских государствах" atsiuntė po to, kai jubiliejinis numeris buvo beveik surinktas, todėl redakcija, atsiprašiusi Lietuvos ministro pirmininko, įdėjo jo tekstą į 49-ąjį laikraščio puslapį.

[25] Žr. „От редакции", in: *Балтийский альманах*, 1928, Nr. 1, p. 2; Евгений Шкляр, „Культурная проблема балтийских стран", in: *Наше эхо*, 1930, Nr. 384, p. 3.

netgi išdėstė nuoseklią programą, kaip, pasitelkus literatūros vertimus, bendrų almanachų leidybą, keitimąsi informacija, keliones, teatro gastroles, mokslinius projektus ir sportą, turėtų vykti Baltijos valstybių kultūrinis suartėjimas[26].

Antrasis ne mažiau svarbus momentas, kurio nedera nuvertinti, kalbant apie lietuvių motyvus bendradarbiauti rusiškoje periodikoje, – tai galimybė būti pripažintiems tarptautinės auditorijos. Kaip jau buvo minėta, *Сегодня* turėjo keliasdešimt tūkstančių skaitytojų ne tik Baltijos šalyse, bet ir didžiuosiuose Europos valstybių miestuose, netgi JAV. Tad laikraštyje aptarti Baltijos šalių politinio gyvenimo įvykiai, teatro ir knygų recenzijos, pirmieji lietuvių ir latvių moderniosios literatūros kūrinių vertimai į rusų kalbą siuntė Vakarams reikšmingą žinią apie baltus. Pakanka prisiminti, kokio masto visuotinę euforiją Lietuvoje sukėlė *Сегодня* išspausdintas palankus Balmonto atsiliepimas apie lietuvių tautosaką – per porą savaičių rusų poetas gavo šimtus padėkų, dovanų ir raginimų drauge dirbti Lietuvos labui. O ir šiaip manyta, jog dienraščio skiltyse pasirodžiusios su Lietuva susijusios publikacijos reikšmingos tarptautiniu lygmeniu, todėl lietuvių spaudoje jos kaipmat susilaukdavo atgarsio – lietuviškoje periodikoje nesunku užtikti tokių antraščių, kaip, pavyzdžiui, „Lenkų kurjerio pasikalbėjimas su *Segodnia* apie Lietuvą“[27] ir pan. Lietuviai vertino kiekvieną geranorišką dėmesio ženklą, nes anuomet mažai kas teįtarė egzistuojant modernią lietuvių kultūrą, o daugelis paprastų europiečių, paviršutiniškai tesidominčių tarptautine politika, net nebuvo girdėję apie tokią valstybę kaip Lietuva. Literatai bendradarbiauti rusiškoje spaudoje turėjo ir asmeninių sumetimų: jie tikėjosi sulaukti tarptautinio savo kūrybos pripažinimo, ir koks nors *Балтийский альманах* jiems čia atrodė visai neblogas startas.

Kaip jau minėta, Baltijos valstybių vadovai kuo puikiausiai suvokė rusiškų leidinių skleidžiamos informacijos naudą. Štai kodėl Latvijoje 1934 m. pavasarį įsitvirtinus Karlio Ulmanio režimui, jis, užuot uždaręs *Сегодня*, pabandė dienraštį pajungti savo interesams. Tiesa, cenzūra buvo įvesta tik keletui mėnesių – tiek laiko pakako įsitikinti, jog žurnalistai vengia kritikuoti diktatūrą, tad cenzoriams nėra darbo. Tačiau nuo 1938 m., pakeitus spaudos įstatymą, buvo reikalaujama, kad visų laikraščių pirmuosiuose puslapiuose kasdien būtų skelbiamos žinios apie vidinį Latvijos gyvenimą. Dėl teisybės pasakytina, jog tai nebuvo įžvalgus reikalavimas: skaitytojų akyse „susmulkėjęs“ dienraštis atitolo nuo Europos pulso, ėmė kelti nuobodulį bei nepasitenkinimą ir, žinoma, nukentėjo finansiškai. O juk anksčiau, išmoningai įkomponuotą į bendrą dienraščio audinį, gausią informaciją apie Pabaltijį *Сегодня* prenumeratoriai perskaitydavo ir taip, net nesipiktindami, jog tai brukte brukama propaganda. Bet kuriuo atveju, kaip teigia Dimitrijus Levickis, Ulmanio vyriausybė, kasmet priimdavusi vis daugiau tautines mažumas diskriminavusių potvarkių, *Сегодня* uždaryti nesiryžo, kad Europoje nesukeltų neigiamo atgarsio[28].

Ne kitaip elgėsi ir Lietuvos vyriausybės. Buvo suprasta, kad nereikia pasikliauti vien rusakalbių gyventojų patriotizmu – nežiūrint to, kad Baltijos šalyse galiojo įstatymai, gana palankūs tautinių mažumų kultūrinei veiklai, kai kuriems rusiškiems leidiniams (*Эхо*, *Балтийский альманах*) buvo skiriamos lėšos iš Lietuvos valstybės biudžeto[29]. Viena vertus, toks valdžios dėmesingumas prisidėjo prie geros rusiškos periodikos materialinės būklės ir gebėjimo „pajamingai verstis“, antra vertus, Lietuvos politikai įgijo tarptautinę tribūną bei propagandos įrankį. 1926 m. krikščionims demokratams pralaimėjus rinkimus, į viešumą iškilo skandalingi faktai, jog Leono Bistro vyriausybė neteisėtai rėmė ne vien krikščioniškas organizacijas ir spaudą. Paaiškėjo, jog dienraščiui *Эхо* bei „specialiai rinkimų agitacijai pritaikytam“ *Kovnaer Zeit* buvo skirta 115 000 litų[30]. Kodėl ir už ką šie leidiniai gavo tiek pinigų, Bistras oficialiai paaiškinti nesugebėjo, o žurnalistai nedvejodami kaip priežastį įvardijo „lėšų išeikvojimą partiniams reikalams“[31]. Tiesa, Gira dar mėgino viešai aiškinti, jog rusiška spauda gali būti naudinga garsinant Lietuvos vardą[32]. Tą vyriausybės nuostatą tarsi patvirtino Bistro paaiškinimas, esą „ponas Bičiūnas pinigus [3400 Lt] gavo už spaudos reikalų rūpinimąsi, už gaminimą atatinkamų raštų, bei sekimą spaudos“ (štai kodėl Vytautas Bičiūnas taip reguliariai rašė į *Сегодня*). Bet tokių išvedžiojimų niekas klausyti nenorėjo – po to, kai Buchovui buvo patarta „nekelti isterikos, o atsakyti anot rusų častuškos: *ty skaži mnie gadina / skolko tebe dadeno*?“[33], pastarasis ilgai nelaukęs išsikraustė į Rusiją. Regis, jam išvykus, nuo 1927 m. jau pasigirsta žinių, kad *Эхо* finansavimu susirūpino SSRS ambasada[34]. Dar reikėtų išsiaiškinti, ar tokį sandėrį sudarė naujieji laikraščio redaktoriai, ar nuo pat

[26] Людас Гира, *op. cit.*, p. 42–44.

[27] „Lenkų kurjerio pasikalbėjimas su *Segodnia* apie Lietuvą“, in: *Rytas*, 1928, Nr. 14, p. 2.

[28] Димитрий Левицкий, „О положении русских в независимой Латвии“, p. 226.

[29] Esu dėkinga Pavelui Lavrinecui, kad atkreipė dėmesį į šį aspektą ir padėjo jį išplėtoti.

[30] „Kriminaliniai „krikščionių“ viešpatavimo laikų darbai“, in: *Lietuvos žinios*, 1926, Nr. 163, p. 1.

[31] „Debatai dėl buv. krikščionių vyriausybės lėšų išaikvojimo partiniams reikalams“, in: *Lietuvos žinios*, 1926, Nr. 164, p. 3.

[32] Liudas Gira, „Dėl ko dar reikia mums turėti visiškas tikrumas“, in: *Rytas*, 1926, Nr. 170, p. 1.

[33] Anonimas, „Ponas Buchovas spiaudosi“, in: *Lietuvos žinios*, 1926, Nr. 180, p. 4.

[34] Zenonas Butkus, „Jei opozicija gauna paramą iš svetur...: Tarpukario prosovietinės ir antilenkiškos propagndos kreditoriai“, in: *Kultūros barai*, 1995, Nr. 8–9, p. 84.

pradžių imtas žaisti dvigubas žaidimas. Šiaip ar taip, visiškai akivaizdu, jog rusiška Baltijos šalių periodika buvo erdvė, kurią savo tikslams norėjo panaudoti ne vien sovietai, bet ir vietos valdžia.

Pastebėtina, jog šį faktą dažnai pražiūri Lietuvos istorikai, finansinę paramą rusiškiems leidiniams paprastai siedami išimtinai su komunistiniu sąjūdžiu ir Maskvos įtakų stiprinimu. Tarp kitko, tuo remiantis tvirtinama, jog rusakalbiai žydai buvę nelojaliausi ir jais Lietuvoje pasitikėta menkiausiai[35]. Tiesa, gal jais Lietuvos valdžia besąlygiškai ir nepasikliovė, bet naudotis naudojosi. Todėl galima nesutikti ir su nuomone, esą tarpukariu rusakalbiai žydai nebuvo įtakingi, nes esą nėjo nė vienas jų laikraštis, neleistos žydų knygos rusų kalba[36]. Juk antai žodynininkas Benjaminas Sereiskis, kurį mini Liudas Truska, vardydamas Lietuvos kultūrai nusipelniusius žydų kilmės šviesuolius[37], išleido ne lietuvių–jidiš, o „Lietuviškai–rusišką žodyną" ir, beje, primygtinai reikalavo jį recenzuoti tarptautiniame „savajame" *Сегодня*, – kas ir buvo padaryta.

Taigi rusišką spaudą (tiksliau, kai kuriuos Baltijos šalių atžvilgiu gana geranoriškai nusiteikusius leidinius) Lietuvos, Latvijos ir Estijos gyventojai skaitė, gaudami iš jos ne vien įvairių žinių, bet ir kitokios naudos: galimybę užmegzti tarpusavio diskusijas, patraukti tarptautinės auditorijos dėmesį, pagaliau agituoti savus rinkėjus. Be to, bendradarbiavimas daugeliu atvejų nebuvo stichiška veikla: Baltijos šalių vyriausybės šį procesą kontroliavo ir rusišką spaudą rėmė, kai tai buvo naudinga jaunų valstybių (ar atskirų partijų) interesams. Kaip tik bendradarbiavimu pagrįstą grįžtamąjį ryšį reikia turėti galvoje, kalbant apie Lietuvos inteligentijos santykį su rusų kultūra, ir nepamiršti, kada ir kodėl natūralus procesas buvo nutrauktas, o laikraščių puslapiuose atsirado prievartos ženklai.

* * *

Spaudos istorija liudija daugiaplanį kultūros procesą. Tiesmukos sąsajos čia ne visuomet veiksmingos, bet kaip tik jas pagimdo užmarštis, paspartinta istorinių neteisybių bei nuoskaudų. Tai akivaizdu, pavarčius kad ir enciklopedijas: pavyzdžiui, 1934 m. buvo paskelbtas gana informatyvus straipsnis apie žurnalą *Балтийский альманах*, pabrėžiant jo tarptautinį pobūdį ir pasiryžimą tarnauti bendriems Pabaltijo valstybių literatūros ir kultūros interesams[38]. Bostoninėje enciklopedijoje straipsnis apie leidinį sutrumpintas maždaug perpus[39], o tiek sovietinėje Lietuvoje leistose, tiek naujausioje „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje" žinių apie šį periodinį leidinį apskritai nebėra. Sovietams buvo naudinga ištrinti iš Baltijos šalių gyventojų atminties ne tik Lietuvos valstybingumo pėdsakus, bet ir visus prisiminimus apie normalų, ne prievarta grįstą bendradarbiavimą su rusakalbiais kaimynais, nugramzdinti nebūtin tragišką žydų istoriją bei apversti aukštyn kojom daugelį kitų dalykų. Manding, kol nepanorėsime atitaisyti istorinės tiesos, tol bus galima sakyti, kad sovietinė sistema savo darbą atliko ir džiaugiasi ilgalaikiais padariniais.

Kita vertus, mes patys irgi stengiamės išgyti nuo trauminių patirčių, pabrėždami Lietuvos orientaciją į Vakarus, siekdami iškristalizuoti tarpukariu užsimezgusias tautinės kultūros tendencijas, tačiau pereinamieji procesai lieka tyrimų paraštėse. Žinoma, tautinė kultūra mums yra ir turi būti reikšmingiausia, tačiau sena kaip pasaulis tiesa, kad pokyčiai neįvyksta per vieną dieną. Ne tik daugiakultūris Vilnius, bet ir Kaunas pirmaisiais Nepriklausomybės metais nebuvo lietuviškas miestas. Dar 1923 m. stambiausias JAV lietuvių dienraštis „Naujienos" paskelbė žinią „Kaunas lietuvėja", pasakodamas, jog Laikinojoje sostinėje daugėja lentelių su lietuviškais gatvių pavadinimais, lietuviškų įmonių bei krautuvių iškabų, o lenkiškų ir žydiškų užrašų vis mažėja[40]. Ne vienas iš Rusijos universitetų sugrįžęs inteligentas anuomet beveik nemokėjo lietuvių kalbos. Pavyzdžiui, Jurgis Karnavičius tol nesulaukė pripažinimo, kol neišmoko lietuviškai ir savo patriotizmo neįrodė sukurdamas „Gražiną" (1933) bei „Radvilą Perkūną" (1937); ne kitaip grįžimas į Lietuvą susiklostė ir daugeliui kitų teatro ir muzikos atstovų. Maža to, Marija Mašiotaitė-Urbšienė savo atsiminimuose vaizdžiai dėsto, jog kalbėti mišriu rusų-lietuvių kalbų žargonu tarpukario Kaune buvę madinga – ir visa tai ne prastuomenėje, o aukščiausio valdžios sluoksnio aplinkoje![41]

Kalbėjimas rusiškai ar rusiškos spaudos skaitymas nereiškia, kad tarpukario gyventojai nebuvo Lietuvos patriotai. Tiesiog tai liudija, jog kultūros reiškiniai buvo per daug sudėtingi, kad tilptų į vienaplanes schemas, o lietuvių, rusų, žydų, lenkų, baltarusių, vokiečių kultūros sankirtų tebelaukia ilgi tyrimų metai. Dabar mes jau turime galimybę atidžiau į juos įsižiūrėti, pajusti niuansų gausą bei svarbą – kodėl gi nepradėjus nuo kitoniško požiūrio į tarpukario Lietuvos rusišką spaudą, kuri dažnai tapdavo ne vien tautinių mažumų, bet ir pačių lietuvių veidrodžiu?

[35] Bernaras Ivanovas, *Tautiškumo beieškant Antano Smetonos Lietuvoje: Tautinių įvaizdžių klausimas*, Vilnius: Versus aureus, 2005, p. 99–107.

[36] Liudas Truska, *Lietuviai ir žydai nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio*, Vilnius: VPU leidykla, 2005, p. 146.

[37] *Ibid.*, p. 118.

[38] „Baltijskij Almanach", in: *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 2, Kaunas: Spaudos fondas, 1934, p. 953.

[39] „Baltijskij Almanach", in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 2, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1954, p. 120.

[40] Lietuvos darbininkas, „Kaunas lietuvėja", in: *Naujienos*, Chicago, 1923, Nr. 184, p. 2.

[41] Marija Mašiotaitė-Urbšienė, *Atsiminimai*, in: *LLTI BR*, f. 11, b. 172.